

TÜRKİYE'DE ESNEK DÖVİZ KURU REJİMİ ALTINDA DIŞ AÇIKLARIN BELİRLEYİCİLERİ: SINIR TESTİ YAKLAŞIMI

Doç. Dr. Sevda Yapraklı

Atatürk Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Çalışmanın amacı, Türkiye'nin dış ticaret açıklarını etkileyen temel faktörleri, maliye, para ve döviz kuru politikası çerçevesinde incelemektir. Bu amaçla çalışmada, esnek döviz kuru rejiminin uygulandığı 2001:3-2009:6 dönemine ait aylık zaman serileri kullanılarak reel bütçe açığı, reel para arzı ve reel efektif döviz kuru endeksinin reel dış ticaret açığı üzerindeki etkileri sınır testi yaklaşımı kullanılarak ekonometrik açıdan incelenmektedir. Analiz sonuçlarına göre uzun dönemde dış ticaret açığı; bütçe açığından pozitif ve istatistiki açıdan anlamlı, para arzından negatif ve istatistiki olarak anlamlı, reel efektif kur endeksinden ise pozitif ve istatistiki açıdan anlamsız olarak etkilenmektedir. Öte yandan kısa dönemli analiz sonuçları, para arzının dış ticaret açığını pozitif ve istatistiki olarak anlamlı etkilediğini göstermektedir. Bütçe açığı ve reel efektif kur endeksine ait kısa dönemli analiz sonuçları ise uzun dönemli ilişki sonuçlarıyla paralellik arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dış açık, bütçe açığı, para arzı, reel kur, ADRL Yaklaşımı, sınır testi.

The Determinants of Foreign Trade Deficits Under Floating Exchange Rate Regime: Bounds Test Approach

Abstract

The purpose of this paper is to investigate fundamental factors affecting foreign trade deficit of Turkey that in the content of fiscal, monetary and exchange rate policies. For this purpose, the effects of real budget deficit, real monetary supply and real effective exchange rate index on real foreign trade deficit are analyzed econometrically by using bounds test by using monthly series belonging to the period of 2001:3-2009:6 that floating exchange rate regime is implemented. According to the analysis results, foreign trade deficit is positively and statistically significant effected by budget deficit, negatively and statistically significant effected by monetary supply, and positively and not statistically significant by real effective exchange rate index in the long run. Furthermore, analysis results in short run show that foreign trade deficit is positively and statistically significant effected by monetary supply. Analysis results in short run belonging to budget deficit and real effective exchange rate index are demonstration parallel with the relationship results in long run.

Keywords: Foreign trade deficit, budget deficit, monetary supply, real exchange, ADRL Approach, bounds test.

Türkiye’de Esnek Döviz Kuru Rejimi Altında Dış Açıkların Belirleyicileri: Sınır Testi Yaklaşımı

Giriş

Dış ticaret dengesini etkileyen faktörler ve dış dengesizliklerin giderilmesine yönelik politika önlemleri uluslararası iktisat literatürünün önemli tartışma konularından biridir. Toplam mal ithalatı ile toplam mal ihracatı arasındaki fark olarak ifade edilen dış ticaret dengesinde ortaya çıkan açık ve/veya fazla şeklindeki dış dengesizlikler, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde farklı boyutlarda olmak üzere ekonomik ve mali bir sorun olarak görülmektedir. Ülkeler, ödemeler dengesinin bir parçası olan dış ticaret dengesizliklerinin, döviz rezervlerini tüketmesi ve dış itibarı düşürmesi bakımından dengede olmasına büyük önem vermektedirler.

Dış dengenin sağlanmasına yönelik ilgi, dış ticaret politikasının temel amacını ödemeler dengesinde fazlalıklar oluşturmak olarak belirleyen 17. ve 18. asırdaki Merkantilistlere kadar uzanmaktadır. Sanayi devriminden sonra Klasik Liberalizm ile birlikte, dış ticarete koruyucu politikalardan vazgeçilmiş ve dış ticaret serbestleşmeye başlamıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan dünya ticaretini serbestleştirme çabaları günümüzde de hızlı bir şekilde devam etmektedir. Ticari serbestleşmenin önemli bir koşulu, esnek döviz kuru rejimine geçilerek, sabit döviz kuru rejiminin özelliği olan ulusal paranın dış değerindeki aşırı değerlenmelerin önlenmesidir. 1970’li yılların başlarından itibaren iktisat literatüründe esnek döviz kuru rejiminin, dünya ekonomisi ve sonuç olarak bütün ülkeler için uygun olduğuna yönelik görüşler yaygınlaşmaya başlamıştır. 1980’li yıllardan itibaren ise serbest ticaret ile birlikte esnek döviz kuru rejiminin, dünya ekonomisi ve sonuç olarak bütün ülkeler için uygun olduğuna yönelik görüşler yaygınlaşmaya başlamış ve dünya ticaretinin artırılması için esnek döviz kuru rejimi uygulanmasının gerektiği yönünde görüş birliği oluşmuştur (Srinivasan/Bhagwati, 1980: 345). Ticaret ve

döviz kuru rejimindeki serbestleşme ile birlikte dış ticarete aşırı bağımlı hale gelen gelişmekte olan ülkelerde dış ticaret açığı sorunları başlamış ve bu durum söz konusu ülkelerin dış açıkların ekonomik etkilerinden olumsuz yönde etkilenmelerine neden olmuştur.

Dış dengenin sağlanması; bir ülkenin dış ekonomik ilişkilerinin iyileşmesi, uluslararası alandaki mali ve ekonomik itibarının artması, ülkede uygulanan politikaların başarılı olması ve ekonomik gelişmişliğin sağlanması açısından önem arz etmektedir. Bu yönüyle dış ticaret dengesini etkileyen faktörler, sadece bu konuyu inceleyen akademisyenlerin temel ilgi alanlarından birini oluşturmakla kalmamakta, ekonomik politikaları oluşturanların da başlıca dayanaklarından biri olmaktadır (Seyidoğlu, 1999: 15, 382–391).

Bu kapsamda, özellikle dış ticaret açıklarının giderilmesi ve dış dengenin sağlanmasına yönelik olarak literatürde Keynesyen, Parasalcı ve Esneklikler yaklaşımı olmak üzere üç temel teorik yaklaşım bulunduğu görülmektedir. Keynesyen yaklaşıma göre; bütçe açıkları veya fazlaları dış dengeyi belirlemektedir ve dış açıkların kapatılmasında maliye politikası etkili bir politikadır. Parasalcı yaklaşıma göre; cari açığın sebebi aşırı para arzıdır ve para politikası cari açıkları kapatmada en etkili iktisat politikasıdır. Esneklikler yaklaşımına göre ise; döviz kuru dış dengeyi belirleyen temel unsurdur ve dış açıkların giderilmesinde kur ayarlamaları etkili bir politika aracıdır (Utkulu, 2001: 114).

Keynesyen görüşe göre, esnek döviz kuru ve sermaye hareketliliğinin geçerli olduğu bir ekonomide, kamu harcamalarının artması ulusal tasarrufları azaltacaktır. Ulusal tasarrufların azalması ise faiz oranlarını yükseltecektir. Faiz oranlarının yükselmesi, dış yatırımcıları çekerek ulusal paraya değer kazandıracaktır. Daha değerli hale gelen ulusal para ise ihracat aleyhine cari işlemler dengesinin bozulmasına neden olacak ve ticaret açığı meydana gelecektir (Froyen, 1999: 396). Kamu harcamalarının artmasına bağlı olarak oluşan bütçe açığının cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkilediği bu duruma "ikiz açık" adı verilmektedir (Parkin, 2000: 848).

Parasalcı yaklaşıma göre, esnek döviz kuru rejimi altında, para arzı ile döviz kuru arasında düzenli ve sıkı bir ilişki mevcuttur. Para talebinde herhangi bir değişim yokken para arzının artması nominal geliri artacaktır. Artan nominal gelir tasarruf edilecek veya tüketilecektir. Talep artışının ithal malları üzerinde yoğunlaşması beklenmektedir. Bunun yanı sıra tasarruf edilen paranın bir kısmı da yurt dışına yatırılacak ve sermaye ihracı yapılacaktır. Bu durum döviz talebinin artmasına yani cari döviz kurunun yükselmesine (ulusal paranın değer kaybetmesine) neden olacaktır. Ulusal paranın değer kaybetmesi ise

ihracat lehine cari işlemler dengesinin düzelmesine neden olacak ve ticaret açığı azalacaktır (Bahmani-Oskooee, 1989: 79–81).

Esneklik yaklaşımına göre, cari işlemler dengesinin başlıca alt kalemlerinden dış ticaret dengesini belirleyen en temel etmen görece uluslararası fiyatlardır. Buna göre ulusal paranın yabancı paralar karşısında değerinin düşmesi ithal mallarının fiyatını arttırmakta ve talep azalması yoluyla ithalatı kısımaktadır. Bu sırada ihracat mallarının fiyatı düşmekte ve yurtdışı talebin de artmasıyla ihracat artmaktadır. Böylece ithal giderlerinin azalıp ihracat gelirlerinin artması ile dış ticaret açığı kapanacaktır. Bu bağlamda ulusal paranın değer kaybetmesinin dış ticaret dengesini iyileştirici bir sonuç doğurması uluslararası iktisat literatüründeki Marshall-Lerner Koşulu'na bağlıdır. Arz esnekliklerinin sonsuz olması varsayımı altında, bu koşul ithal mallarının yurtiçi talep esnekliği (em) ile ihracat malları dış talep esnekliği (ex) toplamının 1'e eşit veya 1'den büyük olması şeklinde ifade edilir (Adedeji, vd., 2005: 35-40).

Dış dengenin ülke ekonomilerindeki öneminden hareketle yapılan bu çalışmanın temel amacı, esnek döviz kuru rejimi altında Türkiye'nin dış ticaret açıklarını etkileyen temel faktörleri, maliye, para ve döviz kuru politikası çerçevesinde zaman serileri analizleri ile ekonometrik açıdan incelenmek ve dış ticaret açıklarını gidermek için söz konusu politikalarından hangisi(leri)nin kullanılmasının uygun olacağını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda, çalışmada öncelikle konuyla ilgili literatürde yer alan çalışmalara değinilmekte ve daha sonra araştırmada kullanılan veriler ve yöntem tanıtılmaktadır. Son kısımda ise uygulama sonucu ulaşılan bulgular verilmekte ve çalışma genel bir değerlendirmenin yapıldığı sonuç bölümüyle sona ermektedir.

1. Literatür Özeti

İktisatçılar, ülke ekonomileri üzerindeki kritik öneminden dolayı dış dengeyi etkileyen faktörlere yönelik tahminlere büyük önem vermektedirler. Bu nedenle dış dengeyi etkileyen faktörleri belirlemek için yapılan uygulamalı çalışmalarda kullanılan yöntem biliminde zaman içinde önemli gelişmeler sağlanmıştır. 1970'li yılların ortalarına kadar tahminlerde tek denklemler basit regresyon yöntemi kullanılırken, 1974 yılında itibaren eşanlı denklemler modeline ağırlık verildiği, 1980'li yılların ortalarından itibaren ise modern zaman serisi analizleri kullanılarak tahminler yapılmaya başlandığı görülmektedir. Söz konusu çalışmaların sonuçlarının birbirleriyle tam uyumlu olmadığını ve bu değişik sonuçların; veri ölçümlerinden ve incelenen dönem ve örnek grubu farklılıklarından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Çalışma kapsamında ele alınan bütçe açığı, para arzı ve döviz kurunun dış açık

üzerindeki etkilerine yönelik olarak yapılan belli başlı çalışmaları sonuçları itibariyle şu şekilde özetlemek mümkündür:

Bütçe açığı ile dış açık arasındaki ilişki konusunda literatürde yapılmış çok sayıda çalışma bulunduğu görülmektedir. Konuyla ilgili olarak literatürde yer alan belli başlı çalışmaların (Khan/Knight, 1983; Hooper/Tyron, 1984; Karunaratne, 1988; Howard, 1989; Enders/Lee, 1990; Egwaikhide, 1999; Bagnai/Manzocchi, 1999; Chinn/Prasad, 2000; Zanghiere, 2004; Bussiere vd., 2005; Corsetti/Müller, 2006; Lau/Tang, 2009) tamamına yakınında bütçe açığının dış açığı artırmak suretiyle dış ticaret dengesini olumsuz etkilediği yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Bununla birlikte, Anoruo/Ramchander (1998) ile Alkswani (2000) tarafından yapılan çalışmalarda ise bütçe açığının dış denge üzerinde etkisinin olmadığı ve dolayısıyla maliye politikası uygulamalarının dış denge için kullanılmasının uygun olmadığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır.

Çalışmada para arzı değişkeni ile temsil edilen para politikasının dış denge üzerindeki etkisine yönelik olarak, Sarcinelli (1982), Krugman/Baldwin (1987), Bahmani-Oskooee (1995), Christiona vd. (1999), Clarida vd. (2000), Gali vd. (2003), Perotti (2004) ve Boivin/Giannoni (2006), Prati/Tressel (2006) tarafından yapılan çalışmalarda para arzının uzun dönemde dış dengesizlikleri giderici yönde hareket ettiği ve bu nedenle para politikasının dış denge amacıyla kullanılabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, Kim (2000), Fraga (2000) ve Lardy (2005) tarafından yapılan çalışmalarda para politikasının dış denge üzerinde etkili olmadığı yönünde sonuçlar elde edilmiştir.

Ticaret bilançosu ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda, 1973 yılına kadar yoğun bir şekilde esneklik şartının araştırıldığı, 1973 yılından itibaren de özellikle Magee (1973) tarafından yapılan çalışmayla birlikte değişkenler arasındaki doğrudan ilişkinin araştırılmaya ve doğrudan ilişki olması durumunun esneklik şartının geçerliliğinin göstergesi olarak kabul edilmeye başlandığı görülmektedir (Bahmani-Oskooee, 2004: 1). Bu kapsamda, Houthakker/Magee (1969), Warner/Kreinin (1983), Bahmani-Oskooee (1986), Bahmani-Oskooee/Niroomand (1998), Onafowora (2003) tarafından yapılan çalışmalarda genellikle gelişmiş ülkelerde esneklik şartının sağlandığı ve ulusal paranın değer kaybetmesinin dış denge üzerinde pozitif etkisinin olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir. Khan/Knight (1983), Hooper/Tyron (1984), Howard (1989), Freund (2000), Kandil/Greene (2002), Calderon vd. (2002), Lane vd. (2002), Ganesh/Srivyal (2003), Sugema (2005) tarafından yapılan ve doğrudan ilişkiyi inceleyen belli başlı çalışmalarda ise döviz kurunun dış dengeyi etkilediği ve bu nedenle döviz kuru politikasının dış denge amacıyla kullanılabilmesi yönünde bulgular elde edilmiştir. Bununla birlikte Rose (1990), Upadhyay/Dhakal (1997) ve Duasa (2007) tarafından gelişmekte olan

ülkeler üzerine yapılan çalışmalarda ise döviz kurunun dış denge üzerinde etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Çalışmada ele alınan değişkenler kapsamında yapılan bazı uygulamalı çalışmalarda, maliye ve döviz kuru politikasının (Krugman/Baldwin, 1987); maliye, para ve döviz kuru politikalarının (Darrat, 1988; Kyereme, 2002); maliye ve para politikalarının (Bahmani-Oskooee, 1989; Bems vd., 2006 ve Duasa, 2007) dış denge amacıyla kullanılabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Dış açığın belirleyicilerine yönelik olarak Türkiye üzerine yapılan az sayıdaki çalışmayı, elde edilen sonuçları itibarıyla şu şekilde özetlemek mümkündür:

Bütçe açığı ve dış ticaret açığı arasındaki ilişki kapsamında Kutlar/Şimşek (2001), Yücel/Ata (2003), Utkulu (2003), Yıldız (2006) ve Acaravcı/Öztürk (2008) tarafından yapılan çalışmalarda bütçe açığının dış dengeyi olumsuz yönde etkilediği; Akbostancı/Tunç (2002) ve Erkılıç (2006) tarafından yapılan çalışmalarda ise ilişkinin yönünün belirsiz olduğu tespit edilmiştir. Utkulu (2001), Kutlar/Şimşek (2001), Aydın vd. (2004), Baldemir/Keskiner (2004) ve Yıldız (2006) tarafından yapılan çalışmalarda para politikasının dış denge üzerinde etkili olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir. Döviz kuru politikası açısından ise ulusal paranın değer kaybının dış denge üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşan çalışmaların (Eken, 1990; Doğanlar vd., 2004; Erkılıç, 2006; Peker/Hotunoğlu, 2009) yanı sıra değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olmadığını tespit eden çalışmalar da (Utkulu, 2001; Yücel, 2003, Yıldız, 2006 ve Peker 2007) mevcuttur.

Özetlenecek olursa, dış açıkları etkileyen faktörlere yönelik olarak yapılan uygulamalı çalışmalarda, başlangıçta bütçe açığı ve döviz kurunun etkilerinin araştırıldığı, sonraları para arzının etkilerinin de dikkate alınarak söz konusu değişkenlerin dış denge üzerindeki etkilerinin irdelendiği ifade edilebilir. Özellikle zaman serisi analizlerindeki son gelişmeler, dış açıkları etkileyen temel değişkenlerin daha ayrıntılı olarak incelenmesine olanak tanımıştır. Söz konusu çalışmaların tamamı dikkate alındığında, literatürde bütçe açığı dış açık ilişkisi konusunda genel bir görüş birliğinin sağlandığı ancak para arzı ve döviz kuru açısından net bir görüş birliğine varılamadığı söylenebilir.

Türkiye üzerine yapılan diğer çalışmalara göre bu çalışmanın, ele alınan verilerin esnek döviz kuru rejimi dönemi ile kullanılan sınır testi yaklaşımı açısından farklılık arz ettiğini ifade etmek mümkündür. Diğer taraftan bu çalışmada elde edilen bulgular, ekonomi politikasını oluşturanların, para ve maliye politikalarının enflasyona odaklı ekonomik programla uyumlu bir

şekilde yürütülmesine yönelik politikalar üretmelerinin Türkiye’nin dış açıklarının kapatılması açısından uygun olacağına işaret etmektedir.

2. Ekonometrik Analiz: Sınır Testi Yaklaşımı

Bu çalışmada, esnek döviz kuru rejimi döneminde Türkiye’nin dış ticaret açıklarını etkileyen temel faktörler, maliye, para ve döviz kuru politikası çerçevesinde incelenmektedir. Bu çerçevede, Türkiye’nin dış ticaret açıklarını gidermek için söz konusu politikalarından hangisi(leri)nin kullanılmasının uygun olacağını belirlemek amaçlanmaktadır.

2.1. Kapsam ve Veri Seti

Bu çalışmada, esnek döviz kuru rejimi döneminde Türkiye için reel bütçe açığı, reel para arzı ve reel efektif döviz kuru endeksinin reel dış ticaret açığı üzerindeki etkileri ekonometrik olarak incelenmektedir. Söz konusu etkilerin tahmininde, Türkiye için 2001:3-2009:6 dönemine ait aylık zaman serileri kullanılmıştır. Uygulamanın verileri; reel dış ticaret açığı (DTA), reel bütçe açığı (BTA), reel para arzı (M1) ve reel efektif kur endeksi (DK) değişkenlerine ait zaman serisi verilerinden oluşmaktadır.

Reel dış ticaret açığı, toplam ithalat ve ihracat, ithalat ve ihracat birim değer endekslerine oranlanarak reel değerlere dönüştürüldükten sonra ithalattan ihracatın çıkarılmasıyla elde edilmiştir. Reel bütçe açığı, nominal konsolide bütçe gelirlerinden bütçe giderlerinin çıkarılmasından sonra TÜFE’ye bölünerek hesaplanmıştır. Para arzı ise yeni tanım nominal M1 para arzı TÜFE’ye oranlanarak reelleştirilmiştir. Reel efektif kur endeksi zaten reel bir endeks olduğu için ayrı bir reelleştirme işlemine gerek duyulmamıştır. Reel efektif kur endeksindeki artışlar, Türk lirasının yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazandığını, azalışlar ise değer yitirdiğini ifade etmektedir.

Tüm veriler TL cinsinden ifade edilmiş olup, verilerin reelleştirilmesinde 2003 baz yılı esas alınmıştır. Çalışmada kullanılan verilerin tamamı toplulaştırılmadan önce hareketli ortalamalar yöntemi kullanılarak mevsimsellikten arındırılmıştır. Çalışmada ele alınan verilerdeki mevsimsel bileşenlerin sabit mevsimsel değişmeler içeren bir hale gelmesi ve mevsimsellikten arındırılması için 9 dönem hareketli ortalamalar kullanılmıştır. Verilerin derlenmesinde, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Dış ticaret Müsteşarlığı, Türkiye İstatistik Kurumu ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası istatistiklerinden yararlanılmıştır.

2.2. Yöntem

Bu çalışmada, esnek kur rejimi altında maliye, para ve döviz kuru politikalarının dış ticaret açığı üzerindeki etkileri Türkiye için araştırılmaktadır. Söz konusu etkilerin tahmin edilmesinde Adedeji vd.'nin geliştirmekte olan ülkelere ilişkin çalışmasında kullandığı benzer yapısal ekonometrik modelden yararlanılmıştır (Adedeji vd., 2005: 35-40). Söz konusu temel eşitlik aşağıdaki gibidir:

$$DTA_t = \alpha_0 + \alpha_1 BTA_t + \alpha_2 M1_t + \alpha_3 DK_t + e_t \quad (3.1)$$

Bu modelde DTA, reel dış ticaret açığını; BTA, reel bütçe açığını; M1, reel para arzını; DK, reel efektif kur endeksini ve e ise hata terimini temsil etmektedir.

Zaman serisi analizlerinde verilerin durağan olması gerekmektedir. Durağan olmayan verilerle tahmin edilen bir model, genellikle sahte regresyona neden olmaktadır. Regresyonun gerçek bir ilişkiyi yansıtmayı yansıtmadığı zaman serilerinin durağan olmasıyla yakından ilişkilidir (Gujarati, 1999: 713, 726). Bu nedenle çalışmada öncelikle ele alınan değişkenler kullanılarak ilgili veriler “durağanlık” sınamasına tabi tutulmuştur. Bu amaçla kullanılan değişkenlerin durağan olup olmadıkları ve durağan iseler hangi seviyede durağan oldukları Augmented- Dickey Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) tarafından geliştirilen birim kök testleri ile sınanmıştır. Ancak birim kök testleri sonucunda değişkenlerin bütünleşme derecelerinin aynı olmadığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, çalışmada ele alınan veri sayısının sınırlı olması da, Engle-Granger ve Johansen eş-bütünleşme testlerinin güvenli bir şekilde yapılmasına imkân tanımamaktadır. Çünkü yıllık en az 30 gözleme sahip olmayan veri setinde, I(1) değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisi bulunamayabilir, hata düzeltme modeli ve eş-bütünleşme testleri güvenilir sonuçlar vermeyebilir (Huang, 2006:141; Tang, 2006: 20–22).

Ancak Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından geliştirilen Wald veya F istatistiğine dayalı sınır testi yaklaşımı sayesinde, değişkenlerin bütünleşme dereceleri dikkate alınmadan değişkenlerin düzey değerleri arasında eş-bütünleşme ilişkisinin var olup olmadığını test etmek mümkündür (Pesaran, Shin/Smith, 2001; 289-326). Sınır testinin, serilerin bütünleşme dereceleri ile ilgili bir kısıtlama getirmemesinin yanında diğer bir avantajı da, az sayıda gözleme sahip olan çalışmalarda da güvenilir sonuçlar vermesidir (Narayan/Narayan, 2004: 98; Mah, 2000: 243; Kremers vd., 1992: 325-348).

Sınır testi, en küçük kareler (EKK) tahmincisi ile kısıtsız hata düzeltme modelinin tahminine dayanmaktadır. (3.1) nolu denklemin eş-bütünleşme

ilişkisi, kısıtsız hata düzeltme modelinin sınır testi yaklaşımı ile tahmin edilmesiyle tespit edilebilmektedir. Söz konusu model aşağıdaki gibidir:

$$\Delta DTA_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta DTA_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} \Delta BTA_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{3i} \Delta M1_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{4i} \Delta DK_{t-i} + \alpha_5 DTA_{t-1} + \alpha_6 BTA_{t-1} + \alpha_7 M1_{t-1} + \alpha_8 DK_{t-1} + e_t \quad (3.2)$$

(3.2) nolu model önce EKK yöntemiyle tahmin edilerek modelde “m” olarak gösterilen gecikme uzunluğu belirlenmektedir. Modeldeki gecikme sayısı belirlenirken AIC, SC, FPE ve HQ gibi bilgi kriterlerinden yararlanılır. F testinin sağlıklı sonuç vermesi için hata terimlerinde otokorelasyon olmaması gerekmektedir. Modelde bağımlı değişken ΔDTA ’nın gecikmeli değeri de yer aldığı için otokorelasyon için DW testi yerine, Breusch ve Godfrey’in geliştirdiği otokorelasyon testi kullanılmıştır.

Sonra uzun dönemli ilişkinin bulunmadığını ifade eden sıfır hipotezi; (3.2) numaralı modeldeki DTA_{t-1} , BTA_{t-1} , $M1_{t-1}$ ve DK_{t-1} gecikmeli değişkenlerinin katsayılarına sıfır kısıtı getirilerek test edilmektedir. Sıfır hipotezi, tüm sınamalarda incelenen seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisi bulunmadığını ifade etmektedir. (3.2) nolu regresyon denklemindeki değişkenlerin seviye değerlerine ait katsayılar, F testi yardımı ile ($H_0: \alpha_5 = \alpha_6 = \alpha_7 = \alpha_8 = 0$) hipotezi altında eşanlı olarak test edilmektedir. Bu süreçte kullanılan F istatistiğinin asimptotik dağılımı, standart F dağılımına uymadığı için Peseran vd.’nin, çeşitli güven düzeyleri için alt ve üst sınır değerlerinden oluşan kritik değerler seti kullanılmaktadır. Hesaplanan F istatistiği kritik üst sınır değerinden daha büyükse sıfır hipotezi reddedilmekte, alt sınır değerinden daha küçükse sıfır hipotezi kabul edilmekte, sınır kritik değerlerinin arasına düşerse eş-bütünleşme ile ilgili olarak karar verilememektedir.

Diğer taraftan uzun ve kısa dönem katsayılar da sınır testi yardımı ile hesaplanabilmektedir. Açıklayıcı değişkenlerin seviye değerlerine ait katsayıların, işaretleri değiştirildikten sonra, bağımlı değişkenin seviye değerine ait katsayıya bölünmeleri suretiyle uzun dönem katsayılarına ulaşılmaktadır (Bardsen, 1989: 345–50). Açıklayıcı değişkenlerin cari dönem farklarına ait katsayılar ise, doğrudan kısa dönem katsayılarını temsil etmektedir.

Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisi, gecikmesi dağıtılmış otoregresif model (autoregressive distributed lag; ARDL) yöntemiyle incelenmiştir. Kullanılan ARDL modeli aşağıda gösterilmiştir:

$$\Delta DTA_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta DTA_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} \Delta BTA_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{3i} \Delta Ml_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{4i} \Delta DK_{t-i} + e_t \quad (3.3)$$

ARDL modelinde gecikme uzunlukları AIC kullanılarak Kamas ve Joyce (1993)'un nedensellik analizlerinde gecikme uzunluğunun belirlenmesi için önerdiği bir yöntemle yapılmıştır. Bu yöntem çerçevesinde, ilk önce belirlenen en büyük gecikme uzunluğu üzerinden bağımlı değişkenin sadece kendi gecikmeli değerlerine göre regresyonu gerçekleştirilmiş ve en küçük AIC değerine sahip olan gecikme sayısı seçilmiştir. Daha sonra bağımlı değişkenin seçilen gecikme sayısı sabit tutulup birinci bağımsız değişkenin olası tüm gecikmeleri ile regresyon modelleri oluşturulmuş ve en küçük AIC değeri dikkate alınarak bu bağımsız değişkenin gecikme sayısı belirlenmiştir. Diğer değişkenler için de aynı süreç işletilmiştir.

Değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkisi ise ARDL yaklaşımına dayalı bir hata düzeltme modeli ile araştırılmıştır. Söz konusu model aşağıda gösterilmiştir:

$$\Delta DTA_t = \alpha_0 + \alpha_1 EC_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_{2i} \Delta DTA_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{3i} \Delta BTA_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{4i} \Delta Ml_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{5i} \Delta DK_{t-i} + e_t \quad (3.4)$$

Modelde yer alan EC_{t-1} , uzun dönem ilişkisinden elde edilen hata terimleri serisinin bir dönem gecikmeli değerini temsil etmektedir. (3.4) nolu modeldeki gecikme uzunlukları da AIC vasıtasıyla ve uzun dönem ilişkisinin araştırılması sırasında kullanılan yöntemle belirlenmiştir.

2.3. Analiz Sonuçları

Çalışmada, Türkiye'de maliye, para ve döviz kuru politikalarının dış ticaret açığı üzerindeki etkilerini tespit etmek için, ADF ve PP birim kök testleri uygulanarak model tahmininde yer alan verilerin zaman içinde durağan olup olmadıkları ve durağan iseler hangi seviyede durağan oldukları araştırılmıştır.

Tablo 1 ADF ve PP birim kök testlerinin sonuçlarını göstermektedir. Parantez içindeki rakamlar değişkenler için gecikme değerleri olup, Schwartz Bilgi Kriteri (SIC)'ne göre otokorelasyonun bulunmadığı minimum gecikmeler olarak belirlenmiştir.

Tablo 1. ADF ve PP Birim Kök Testlerinin Sonuçları

Değişken Adı	ADF Testi		PP Testi	
	Seviye	I. Fark	Seviye	I. Fark
DTA	-2.265(1)	-6.321(5) ^(a)	-0.163(2)	-6.741(3) ^(a)
BTA	-3.523(5) ^(b)	-	-5.972(3) ^(a)	-
M1	-4.078(1) ^(a)	-	-4.078(1) ^(a)	-
DK	-8.755(0) ^(a)	-	-8.755(0) ^(a)	-
a = % 1	-3.538	-3.538	-3.522	-3.523
b = % 5	-2.908	-2.908	-2.901	-2.902
c = % 10	-2.592	-2.592	-2.588	-2.588

Not: ^(a)ve ^(b), % 1 ve % 5 önem düzeylerinde değişkenin durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 1'de, 2001:3-2009:6 dönemi için çalışmada kullanılan reel bütçe açığı, reel para arzı ve reel efektif kur endeksi değişkenlerinin % 1 önem düzeyinde seviye değerleri ile [I(0)]; reel dış ticaret açığı değişkeninin ise % 1 önem düzeyinde birinci farkı ile [I(1)] durağan hale geldiği veya birim kök içermediği gözlenmektedir.

ADF ve PP birim kök testlerinin sonuçlarına göre değişkenlerin farklı derecede durağan olmaları ve ele alınan veri sayısının sınırlı olması, Engle-Granger ve Johansen eş-bütünleşme testlerinin güvenli bir şekilde yapılmasına imkân tanımamaktadır. Bu nedenle çalışmada Pesaran, Shin ve Smith (2001: 289-326) tarafından geliştirilen ve değişkenlerin bütünleşme derecelerini dikkate almadan değişkenlerin düzey değerleri arasında eş-bütünleşme ilişkisinin araştırılmasına imkan tanıyan sınır testi yaklaşımı uygulanmıştır. Ayrıca sınır testi yaklaşımı, az sayıda gözleme sahip olan çalışmalarda da güvenilir sonuçlar vermektedir (Narayan/Narayan, 2004: 98).

Sınır testi yönteminin uygulaması sırasında ilk olarak gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Gecikme uzunluklarının belirlenmesinde maksimum gecikme uzunluğu 12 olarak alınmış ve her gecikme için AIC değerleri hesaplanmıştır. Ayrıca hata teriminde ardışık bağımlılık bulunup bulunmadığı da araştırılmıştır. Tablo 2'de sınır testi için gecikme uzunluklarının tespitinde kullanılan AIC ve bu kritere göre oluşan gecikme uzunlukları ile Breusch-Godfrey otokorelasyon testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 2. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme Sayısı (m)	AIC	Breusch-Godfrey Otokorelasyon Testi
1	-3.459	0.059
2	-3.301	0.346
3	-3.362	0.644
4	-3.454	1.232
5	-3.536	1.938
6	-3.345	2.035
7	-3.286	3.540
8	-3.196	4.796 ^(c)
9	-3.262	6.279 ^(b)
10	-3.150	4.242 ^(b)
11	-3.238	6.42 ^(b)
12	-3.379	8.706 ^(a)

Not: ^(a), ^(b) ve ^(c), % 1, % 5 ve % 10 önem düzeyinde hata teriminde otokorelasyon olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 2'deki sonuçlara göre en küçük AIC değeri, 5 gecikme için sözkonusudur. Bu gecikme sayısı için hata teriminde otokorelasyonun da olmadığı görülmektedir.

Gecikme sayısı belirlendikten sonra sınır testi yaklaşımıyla seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin araştırılmasına geçilmiştir. Tablo 3 sınır testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 3. Sınır Testi Sonuçları

k ^(*)	F istatistiği	Kritik Değer: % 1 önem düzeyi	
		Alt Sınır	Üst Sınır
3	6.133	4.29	5.61
Tamamsal testler			
$\bar{R}^2 = 0.790$ $F(p) = 15.985(0.000)$ $DW \text{ İst.} = 2.150$ $X^2_{BG} = 1.166 (0.365)$ $\chi^2_{WHITE} (1) = 0.700 (0.801)$			

^(*): (3.2) nolu denklemdeki bağımsız değişken sayısıdır.

Tablo 3, (3.2) nolu denklemin 5 gecikme ile tahmin edilmesinden sonra hesaplanan F istatistiği değeri ile Pesaran vd. (2001:300)'den alınan kritik değerleri göstermektedir. Bu kritik değerler üç bağımsız değişken ve % 1 anlamlılık düzeyi için geçerlidir. Tablo 3'te hesaplanan F istatistiğinin (6.133) Pesaran vd.'den elde edilen üst kritik değerden (5.61) büyük olduğu görülmektedir. Bu ise ele alınan dört değişken arasında eş-bütünleşme ilişkisinin var olduğu anlamına gelmektedir. Bu sonuç çalışmada ele alınan değişkenlerin düzey değerleri ile yapılacak analizde sahte regresyon problemiyle karşılaşılacağına işaret etmektedir.

Çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin incelenmesi için (3.3) nolu ARDL modelindeki gecikme uzunlukları AIC yardımıyla belirlenmiştir. Maksimum gecikme uzunluğunun 12 olarak alındığı bu analizin sonucunda, ARDL (4,3,5,4) modelinin tahmin edilmesine karar verilmiştir. Tablo 4'te ARDL (4,3,5,4) modelinin tahmin sonuçları ve bu sonuçlara dayanılarak hesaplanan uzun dönem katsayıları verilmiştir.

Tablo 4. ARDL (4,3,5,4) Modeli Sonuçları ve Hesaplanan Uzun Dönem Katsayıları

Değişken Adı	Katsayı	t-ist. (p değeri)
C	0.302	0.859 (0.405)
DTA (-1)	0.163	2.195 (0.030)
DTA (-2)	0.270	1.718 (0.086)
DTA (-3)	0.026	0.354 (0.723)
DTA (-4)	-0.034	-0.958 (0.355)
BTA	-0.304	-0.457 (0.286)
BTA (-1)	0.921	2.282 (0.040)
BTA (-2)	0.157	2.323 (0.037)
BTA (-3)	-0.055	-2.073 (0.058)
M1	0.287	0.445 (0.663)
M1 (-1)	-0.507	-1.879 (0.029)
M1 (-2)	0.884	2.361 (0.020)
M1 (-3)	-0.967	-2.198 (0.047)
M1 (-4)	-0.229	-0.600 (0.578)
M1 (-5)	0.334	1.710 (0.089)
DK	0.079	0.347 (0.728)

DK (-1)	0.168	1.669 (0.118)
DK (-2)	-0.251	-0.670 (0.504)
DK (-3)	0.452	0.231 (0.820)
DK (-4)	-0.339	-0.178 (0.861)
$\bar{R}^2 = 0.852$ $F(p) = 9.686(0.000)$ $DW \text{ İst.} = 2.044$		
$X^2_{BG} = 2.568 (0.457)$ $\chi^2_{WHITE} (1) = 30.403 (0.645)$		
ARDL ile Hesaplanan Uzun Dönem Denklemi		
BTA	1.250	3.516 ^(a)
M1	-0.344	-1.986 ^(b)
DK	0.189	1.490
C	0.525	1.784 ^(c)

Not: ^(a), ^(b) ve ^(c), % 1, % 5 ve % 10 önem düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 4'teki uzun dönem denkleminin sonuçlarına göre, dış ticaret açığının bir ve iki gecikmeli değeri ile kendisi arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır. Bu sonuç, Türkiye'de dış ticaret açığı olgusunun büyük ölçüde yapısal olduğuna ve beklentilerin geçmiş dönem dış açık rakamlarına göre şekillendiğine işaret etmektedir. Ayrıca Türkiye'de bütçe açıklarındaki bir birimlik bir artışın dış ticaret açığını yaklaşık 1.25 birim artırdığı görülmektedir. Dolayısıyla bütçe açığındaki artış, dış ticaret açığını artırmak suretiyle dış ticaret dengesini olumsuz yönde etkilemektedir. Buna göre Keynesyen öngörü çerçevesinde dış ticaret açıklarının kapatılmasında, bütçe açığı değişkeni ile temsil edilen maliye politikasının uygulamanın etkili olacağı söylenebilir. Parasalcı yaklaşıma göre esnek döviz kuru rejimi altında, para talebi sabitken para arzının artması, ulusal paranın değer kaybetmesine ve ithalatın azalmasına yol açacaktır. Bu durum dış ticaret açığının azalmasıyla sonuçlanacaktır (Bahmani-Oskooee, 1989: 79). Bu yaklaşıma göre ödemeler dengesindeki bir dengesizlik ancak para arzını değiştirmekle dengelenebilmektedir. Para arzı ile dış ticaret açığı arasındaki ilişki incelendiğinde ise iki değişken arasında % 5 önem düzeyinde istatistiki açıdan anlamlı ve negatif bir ilişki olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, para arzındaki bir birimlik bir artış, dış ticaret açığının 0.34 birim azalmasına yol açmakta ve dış ticaret dengesini olumlu yönde etkilemektedir. Bu kapsamda dış ticaret açıklarını kapatmada para politikasının da etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca bu sonuç, parasalcıların cari işlemler dengesi ile ilgili görüşleriyle de tutarlıdır.

Diğer taraftan Tablo 4'te yer alan uzun dönem denkleminde, dış ticaret açığı ile reel efektif kur arasında pozitif ancak istatistiki açıdan anlamlı

olmayan bir ilişki olduğu görülmektedir. Katsayı istatistiki olarak anlamlı çıkmadığı için, “reel efektif kurdaki yükselme (ulusal paranın değer kazanması) dış ticaret açığını artırmakta ve dış ticaret dengesini olumsuz yönde etkilemektedir” şeklinde bir yorum yapılamamaktadır. Bu durum, dış ticaret açıklarının kapatılmasında kur ayarlamaları şeklindeki politika aracının etkin olmadığına ve ancak ek bir politika aracı olarak kullanılabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca, reel DTA ve DK arasında anlamlı bir ilişki olmaması Türkiye için esnek döviz kuru döneminde Marshall-Lerner koşulunun da geçerli olmadığına bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Elde edilen sonuçların, Türkiye üzerine yapılan diğer çalışmaların sonuçları ile uyumlu olduğu gözlenmektedir.

Değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkisi ise (3.4) nolu ARDL yaklaşımına dayalı bir hata düzeltme modeli ile araştırılmıştır. Modelde maksimum gecikme uzunluğu yine 12 olarak alınmış ve kısa dönem ilişkisinin ARDL (4,3,3,4) modeli ile araştırılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu modelin tahmin sonuçları Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. ARDL Yaklaşımına Dayalı Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Değişken Adı	Katsayı	t-ist. (p değeri)
C	0.316	1.803 (0.096)
Δ DTA (-1)	0.119	2.584 (0.024)
Δ DTA (-2)	0.189	2.294 (0.041)
Δ DTA (-3)	-0.013	2.379 (0.348)
Δ DTA (-4)	-0.106	-1.255 (0.211)
Δ BTA	0.085	1.065 (0.288)
Δ BTA (-1)	0.321	2.989 (0.001)
Δ BTA (-2)	-0.148	-0.995 (0.320)
Δ BTA (-3)	0.330	2.040 (0.064)
Δ M1	0.115	0.530 (0.600)
Δ M1 (-1)	0.296	1.764 (0.103)
Δ M1 (-2)	-0.190	-0.855 (0.409)
Δ M1 (-3)	-0.125	-0.825 (0.425)
Δ DK	0.218	1.291 (0.221)
Δ DK (-1)	0.112	2.297 (0.040)
Δ DK (-2)	0.051	0.214 (0.830)
Δ DK (-3)	0.067	0.279 (0.780)
Δ DK (-4)	-0.021	-0.091 (0.926)
ECM (-1)	-0.195	-2.609 (0.016)

Tablo 5'teki hata düzeltme modeli sonuçları, para arzı hariç, Tablo 4'te sunulan sonuçlarla paralellik arz etmektedir. Buna göre kısa dönemde para arzındaki artışın, dış açığın artmasına yol açtığını söylemek mümkündür. Bu kapsamda para politikasının kısa dönemde dış denge üzerinde negatif, uzun dönemde ise pozitif etkisinin olduğu görülmektedir. Ayrıca tablodaki hata düzeltme değişkeninin katsayısı, negatif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Bu sonuca göre hata düzeltme terimi, kısa dönemdeki dengesizliğin yüzde %19'unun uzun dönemde düzeltileceğini göstermektedir.

Elde edilen tahmin sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, esnek kur rejimi döneminde, bütçe açığı değişkeni ile temsil edilen maliye politikası ile para arzı değişkeni ile temsil edilen para politikasının Türkiye'nin dış açık sorunlarını gidermede anlamlı ve etkili iktisat politikaları olduğu söylenebilir. Bu çerçevede Türkiye'de dış açıkların azaltılması için para ve maliye politikalarının birlikte ve koordineli olarak kullanılmasının ve enflasyona odaklı ekonomik programla uyumlu bir şekilde yürütülmesinin gerekli olduğu ifade edilebilir. Kur ayarlamaları şeklindeki politika aracının ise dış açıkların giderilmesinde etkin olmadığı, ancak ek bir politika aracı olarak kullanılabileceği söylenebilir.

Sonuç

Bu çalışmada Türkiye için esnek döviz kuru rejiminin uygulandığı 2001:3–2009:6 dönemine ait aylık zaman serileri kullanılarak, reel bütçe açığı, reel para arzı ve reel efektif döviz kuru endeksinin reel dış ticaret açığı üzerindeki etkileri birim kök testi ve sınır testi yaklaşımı kullanılarak ekonometrik açıdan incelenmiştir.

Birim kök testi sonuçlarına göre, reel bütçe açığı, reel para arzı ve reel efektif kur endeksi değişkenleri seviye değerleri ile, reel dış ticaret açığı değişkeni ise birinci fark ile durağan hale gelmektedir. Değişkenlerin farklı derecede durağan olmaları ve ele alınan veri sayısının sınırlı olması nedeniyle söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiler, Pesaran, vd. tarafından geliştirilmiş olan sınır testi yaklaşımı ile incelenmiştir.

Sınır testi sonuçları, uzun dönemde dış ticaret açığının; bütçe açığından pozitif ve istatistiki olarak anlamlı, para arzından negatif ve istatistiki olarak anlamlı, reel efektif kur endeksinden ise pozitif ve istatistiki açıdan anlamsız olarak etkilendiğini göstermektedir. Öte yandan kısa dönem analizi sonuçlarına göre, para arzı dış açığı pozitif ve istatistikî olarak anlamlı etkilemektedir. Bütçe açığı ve reel efektif kur endeksine ait kısa dönemli analiz sonuçları ise uzun dönemli ilişki sonuçlarıyla paralellik arz etmektedir.

Çalışmadan elde edilen bu sonuçlara göre, esnek döviz kuru rejimi altında Türkiye’nin dış ticaret açıklarını etkileyen temel faktörler, bütçe açığı ve para arzıdır. Bütçe açığı hem kısa hem de uzun dönemde dış açığı pozitif yönde etkilerken, para arzı kısa dönemde pozitif, uzun dönemde ise negatif olarak etkilemektedir. Analiz sonuçlarından hareketle, Türkiye’nin dış ticaret açığı sorununu gidermede, bütçe açığı değişkeni ile temsil edilen maliye politikası ile para arzı değişkeni ile temsil edilen para politikasının anlamlı ve etkili iktisat politikaları olduğu ifade edilebilir. Bu nedenle, Türkiye’de dış açıkların azaltılması için para ve maliye politikalarının birlikte ve koordineli olarak kullanılmasının ve enflasyona odaklı ekonomik programla uyumlu bir şekilde yürütülmesinin gerekli olduğunu söylemek mümkündür. Kur ayarlamaları şeklindeki politika aracının ise dış açıkların giderilmesinde etkin olmadığı, ancak ek bir politika aracı olarak kullanılabileceği söylenebilir. Bu kapsamda politika yapıcıların fiyat istikrarının yanı sıra dış denge gibi hedefleri de göz önünde bulundurmalarının ve dış denkleme sorunlarının giderilmesinde maliye ve para politikalarını bir arada kullanmalarının gereklilik arz ettiği ifade edilebilir.

Kaynakça

- Acaravcı, A. ve I. Öztürk (2008), “Twin Deficits Phenomenon: Empirical Evidence from the ARDL Bound Test Approach for Turkey,” *Bulletin of Statistics and Economics*, 2: 57-64.
- Adedeji, O.S., J.Handa ve A. B. Darku (2005), *The Balance of Payments Analysis of Developing Economies: Evidence from Nigeria and Ghana* (England :Ashgate Publishing Ltd).
- Akbostancı, E. ve G.I. TUNÇ (2002), “Turkish Twin Deficits: an Error Correction Model of Trade Balance,” *ERC Working Papers*, 01(06).
- Alkswani, A.M. (2000), “The Twin Deficit Phenomenon in Petroleum Economy: Evidence from Saudi Arabia,” *Seventh Annual Conference, Economic Research Forum* (Amman).
- Anoruo, E. ve S. Ramchander (1998), “Current Account and Fiscal Deficits: Evidence from Developing Economies of Asia,” *Journal of Asian Economics*, 9(3) : 487-501.
- Arize, A.C. (1994), “Cointegration Test of a Long-run Relation between the Real Effective Exchange Rate and the Trade Balance,” *International Economic Journal*, 8(3): 1-9.
- Aydın, M.F., U.Çıplak ve M.E.Yucel (2004), “Export Supply and Import Demand Models for the Turkish Economy,” *The Central Bank of the Republic of Turkey Research Department Working Paper*, 04(09).
- Bagnai, A ve S. Manzoçchi (1999), “Current-Account Reversals in Developing Countries: The Role of Fundamentals,” *Open Economic Review*, 10: 143-163.
- Bahmani-Oskooee, M.(1986), “Determinants of International Trade Flows: The Case of Developing Countries,” *Journal of Development Economics*, 20: 107-123.
- Bahmani-Oskooee, M.(1989), “Effects of the US Government Budget on its Current Account: An Empirical Inquiry,” *Quarterly Review of Economics and Business*, 29: 76-91
- Bahmani-Oskooee, M.(1995), “The Long-Run Determinations of the US Trade Balance Revisited?,” *Journal of Post Keynesian Economics*, 17: 457-465.
- Bahmani-Oskooee, M.(2004), “Dynamics of the U.S. Trade With Developing Countries,” *The Journal of Developing Areas*, 37(2): 1-11.

- Bahmani-Oskooee, M ve F. Niroomand (1998); "Long-Run Price Elasticities and The Marshall-Lerner Condition Revisited," *Economics Letters*, 61: 101-109.
- Baldemir, E. ve A.Keskiner (2004), "Devalüasyon, Para, Reel Gelir Değişkenlerinin Dış Ticaret Üzerine Etkisinin Panel Data Yöntemiyle Türkiye İçin İncelenmesi," *Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi*, 6(4): 44-59.
- Bardsen, G.(1989), "Estimation of Long Run Coefficient in Error Correction Models," *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 51: 345-350.
- Bems, R., L. Dedola ve F. Smets (2006), "US Imbalances: The Role of Technology and Fiscal and Monetary Policy," *European Central Bank Paper*, http://sccie.ucsc.edu/webpages/conf/Euro-Dollar/2006/Smets_paper.pdf 5, Erişim Tarihi: 02.08.2007.
- Boivin, J. ve M .P.Giannoni (2006), "Has Monetary Policy Become More Effective?," *The Review of Economics and Statistics*, 88(3): 445-462.
- Bussière, M., M.Fratzscher ve G. J. Muller (2004), "Current Account Dynamics in OECD and AB Acceding Countries-An Intertemporal Approach,' *ECB Working Paper Series* : 311.
- Calderon, C. A., A. Chong, A. ve N. LOAYZA (2002), "Determinants of Current Account Deficits in Developing Countries," *Contributions to Macroeconomics*, 2: 1-35.
- Chinn, M. D. ve E. S. Prasad (2000), "Medium-Term Determinants of Current Accounts in Industrial and Developing Countries: An Empirical Eploration," *IMF Working Paper*, 46.
- Christiano, L. J., M. Eichenbaum ve C. L. Evans (1999), "Monetary Policy Shocks: What Have We Learned and To What End?," Taylor, B ve M.Woodford(eds), *Handbook of Macroeconomics*(Amsterdam: Elsevier): 65-148.
- Clarida, R., J. Gali ve M. Gertler (2000), "Monetary Policy Rules and Macroeconomic Stability: Evidence and Some Theory," *Quarterly Journal of Economics*, 25(2): 147-180.
- Corsetti, G. ve G. J. Muller (2006), "Twin Deficits: Squaring Theory, Evidence and Common Sense," *Economic Policy*, 21(48): 598-638.
- Darrat, D. A. (1988), "Have Large Budget Deficits Caused Rising Trade Deficits?," *Southern Economic Journal*, 54: 879-887.
- Doğanlar, M., H. Bal ve M. Özmen (2004), "Uluslararası Ticaret ve Türkiye'nin İhracat Fonksiyonu," *Manas Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, 7: 83-109.
- Duasa, J. (2007), "Determinants of Malaysian Trade Balance: An ARDL Bound Testing Approach," *Global Economic Review*, 36(1): <http://www.informaworld.com/smpp/title-content=t713735143-db=all-tab=issueslist-branches=36-v3689-102>.
- Egwaikhide, F. O. (1999), "Effects of Budget Deficit on Trade Balance in Nigeria: A Simulation Exercise," *African Development Review*, 11(2): 265-289.
- Eken, A. (1990), "Cari İşlemler Dengesi Üzerine Model Çalışması," *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1(2): 73-87.
- Enders, W. ve B. S. Lee (1990); "Current Account and Budget Deficits: Twins or Distant Cousins?," *Review of Economics and Statistics*, 72(3): 373-381.
- Erkılıç, S. (2006), *Türkiye'de Cari Açığın Belirleyicileri* (Uzmanlık Yeterlilik Tezi) (Ankara:Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü).
- Fraga, A. (2000); "Monetary Policy During the Transition to a Floating Exchange Rate: Brazil's Recent Experience," *Finance and Development*, 37(1): 1-5.
- Freud, C. L. (2000), "Current Account Adjustment in Industrial Countries," *International Finance Discussion Paper*, 692.
- Froyen, R. T. (1999), *Macroeconomics Theories and Policies* (New Jersey: JPrentice Hall Inc).
- Gali, J., J. D. Lopez-Salido ve J. Valles (2003), "Technology Shocks and Monetary Policy: Assessing the Fed's Performance," *NBER Working Papers*, 8768, <http://www.nber.org/papers/w8768> (Erişim Tarihi: 05.07.2007).

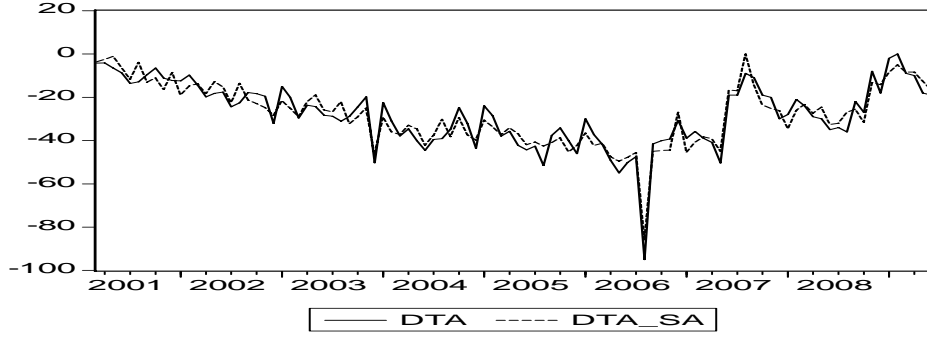
- Ganesh, S.M. ve V.Srivyal (2003), "Revisiting the Relationship Between Real Exchange Rate and Trade Balances," *Economic Studies*, 2: 34-44.
- Ghosh, A. R.ve J. D. Ostry (1995); "The Current Account in Developing Countries: A Perspective from the Consumption-Smoothing Approach," *The World Bank Economic Review*, 19(2): 303-333.
- Hooper, P. ve R. Tyron (1984), "The Current Account of the United States, Japan, and Germany: A Cyclical Analysis," *Board of Governors International Finance Discussion Papers*, 236: 1-39.
- Houthakker, H. S. ve S. P. Magge (1969), "Income and Price Elasticities in World Trade," *Review of Economics and Statistics*, 51: 111-125.
- Howard, D. H. (1989), "Implications of the U.S. Current Account Deficit," *Journal of Economic Perspectives*, 3(4): 153-165.
- Huang, C. J. (2006), "Government Expenditures in China and Taiwan: Do They Follow Wagner's Law," *Journal of Economic Development*, 31(2): 139-148.
- Kandil, M. ve J. Grene (2002), "The Impact of Cyclical Factors on the U.S. Balance of Payments," *IMF Working Paper*, 2(5).
- Karunaratne, N.D. (1988), "Macro-Economic Determinants of Australia's Current Account, 1977-1986," *Weltwirtschaftliches Archiv*, 124(4): 713-728.
- Khan, M.S. ve M.D. Knight (1983), "Determinants of Current Account Balances of Non-Oil Developing Countries in the 1970s," *IMF Staff Papers*, 4(30): 819-842.
- Kim, S. (2001), "Effects of Monetary Policy Shocks on the Trade Balance in Small Open European countries," *Economics Letters*, 71(2):197-203.
- Kimbugwe, H. (2006), "The Bilateral J-Curve Hypothesis Between Turkey and Her 9 Trading Partners," *MPRA Paper*, 4254, <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/4254/> (Erişim Tarihi: 08.07.2007).
- Kremers, J. M., Ericsson, N. R. ve J. Dolado (1992), "The Power of Cointegration Tests," *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 54: 325-348.
- Krugman, P. ve R. Baldwin (1987), "The Persistence of The U.S. Trade Deficit," *Brookings Papers on Economic Activity*, 1: 1-43.
- Kutlar, A. ve M. Şimşek (2001), "Türkiye'de Bütçe Açıklarının Dış Ticaret Açıklarına Etkileri, Ekonometrik Bir Yaklaşım: 1984(4)-2000(2)," *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16(1): 1-13.
- Kyereme, S.S. (2002), "Determinants of United States' Trade Balance with Australia," *Applied Economics*, 34(10): 1241-1250.
- Lane, P. R. ve G. M.Milesi-Feretti (2002), "External Wealth, the Trade Balance, and the Real Exchange Rate," *IMF Working Paper*, 02(51), <http://ssrn.com/abstract=879454> (Erişim Tarihi: 03.07.2006) .
- Lardy, N. R. (2005), "Exchange Rate and Monetary Policy in China," *Cato Journal*, 25(1): 41-47.
- Lau, E. ve T. C. Tang (2009), "Twin Deficits in Cambodia:Are There Reasons for Concern? An Empirical Study," *Monash University, Department of Economics, Discussion Papers*,11(09): 1-9.
- Lee, J. ve M. D.Chinn (1998), "The Current Account and The Real Echange Rate: A Structural VAR Analysis Of Major Currencies," *NBER Working Papers*, 6495, <http://www.nber.org/papers/w6495>(Erişim Tarihi: 05.07.2007).
- Magee, S. P. (1973), "Currency Contracts, Pass-Through, and the J-curve," *Brookings Papers of Economic Activity*, 1: 303-323.
- Mah, J. S. (2000), "An Empirical Examination of the Disaggregated Import Demand of Korea-the Case of Information Technology Products," *Journal of Asian Economics*, 11: 237-244.
- Mcconnell, M. ve G.Perez-Quiros (2000), "Output Fluctuations in the United States: What Has Changed since the Early 1980s?," *American Economic Review*, 90(5): 1464-1476.

- Narayan, S. ve P. K. Narayan (2004), "Determinants of Demand of Fiji's Exports: An Empirical Investigation," *The Developing Economics*, 27(1): 5-112.
- Onafowora, O. (2003), "Exchange Rate And Trade Balance in East Asia: Is There A J Curve?," *Economics Bulletin*, 5(18): 1-13.
- Parkin, M. (2000), *Economics* (United States: Addison-Wesley Publishing Company).
- Peker, O. (2007), "Reel Döviz Kurunun Dış Ticaret Dengesi Üzerindeki Kısa ve Uzun Dönem Etkilerinin Ekonometrik Analizi: Türkiye Örneği," 8. *Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi*, <http://www.eisemp8.inonu.edu.tr/bildiri-pdf/peker.pdf> (Erişim Tarihi: 06.05.2009).
- Peker, O. ve Hotunoğlu H. (2009), "Türkiye'de Cari Açığın Nedenlerinin Ekonometrik Analizi," *Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 23(3): 221-237.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. ve R. J. Smith (2001), "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships," *Journal of Applied Econometrics*, 16: 289-326.
- Prati, A. ve T. Tressel (2006), "What is the Most Effective Monetary Policy for Aid-Receiving Countries?," *DESA Working Paper*, 12: 1-16.
- Rose, A.K. (1990), "Exchange Rates and the Trade Balance: Some Evidence from Developing Countries," *Economics Letters*, 34(3): 271-275.
- Sarcinelli, M. (1982); "Current Account Deficit, Foreign Borrowing, and Monetary Policy: The Italian Experience," *Banca Nazionale del Lavoro- Quarterly Review*, 141: 147-164.
- Seyidoğlu, H. (1999), *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama* (İstanbul:Güzem Yayınları).
- Sivri, U. ve C. Usta (2001), "Reel Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki," *Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 19(4): 1-9.
- Srinivasan, T.N. ve T.J. Bhagwati (1980), "Trade and Welfare in a Steady State," Chipman, S. and C.P. Kindleberger (eds), *Flexible Exchange Rates and the Balance of Payments* (Amsterdam: North-Holland): 341-353.
- Sugema, I. (2005), "The Determinants of Trade Balance and Adjustment to the Crisis in Indonesia," *CIES Discussion Paper*, 0508, <http://www.adelaide.edu.au/cies/> (Erişim Tarihi: 05.05.2006).
- Şimşek, M. ve C. Kadılar (2004), "Türkiye'nin İthalat Talebi Fonksiyonunun Sınır Testi Yaklaşımı ile Eşbütünlüme Analizi: 1970-2002," *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5(1): 27-34.
- Tang, T.-C. (2006), "Cointegration Analysis on Japan's Aggregate Import Demand Function: Does Data Frequency Matter?," *Labuan Bulletin of International Business & Finance*, 4: 19-43.
- Türel, O. (2004), "Döviz Kuru, Cari Açık ve Reel Ekonomi," *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışmalı Toplantı*, <http://www.tek.org.tr> (Erişim Tarihi: 02.08.2007).
- Upadhyay, K.P. ve D. Dhakal (1997), "Devaluation and the Trade Balance: Estimating the Long Run Effect," *Applied Economics Letters*, 4(6): 343-45.
- Utkulu, U. (2001), "Türkiye'de Dış Açıkların Belirleyicileri: Ekonometrik Bir İnceleme," *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 16(2): 113-132.
- Utkulu, U. (2003), "Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Gerçekten İkiz mi? Koentegrasyon ve Nedensellik Bulguları," *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi* 18(1): 45-61.
- Vamvoukas, G. (1999), "The Twin Deficits Phenomenon: Evidence From Greece," *Applied Economics*, 31: 1093-1100.
- Warner, D. ve M. E. Kreinin (1983), "Determinants of International Trade Flows," *The Review of Economics and Statistics*, 65: 96-104.
- Yaldız, E. (2006), "İkiz Açık Hipotezi ve Türkiye," *İzmir İktisat Kongresi Araştırma Merkezi Bilimsel Çalışma Raporları Serisi*, 1: 1-18.
- Yamak, R. ve A. Korkmaz (2005), "Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi," *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 2: 11-29.

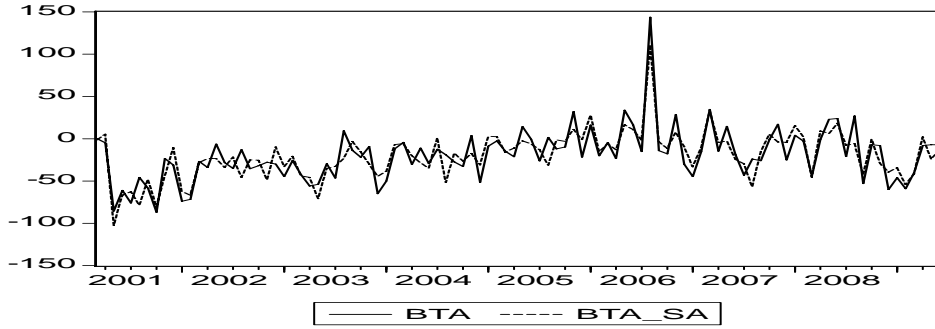
- Yücel, Y. (2003), "Dynamics of the Current Account Of Balance of Payments In Turkey," *7.İktisat Kongresi*, 6-9 Eylül, 2003, ODTÜ, Ankara.
- Yücel, F. ve A. Y. Ata (2003); "Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması," *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(12): 97-110.
- Zanghieri, P. (2004), "Current Account Dynamics in New EU Members: Sustainability and Policy Issues," *D'Etudes Prospectives Et D'Informations Internationales (CEPII) Working Papers*, 07.

EK: Çalışmada Kullanılan Verilerin 2001:3–2009:6 Dönemi Eğilimleri

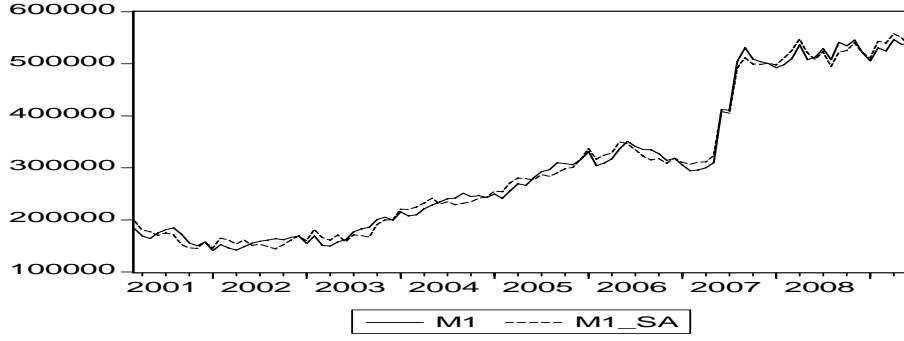
Şekil 1: Dış Ticaret Açığının 2001:3-2009:6 Dönemi Eğilimi

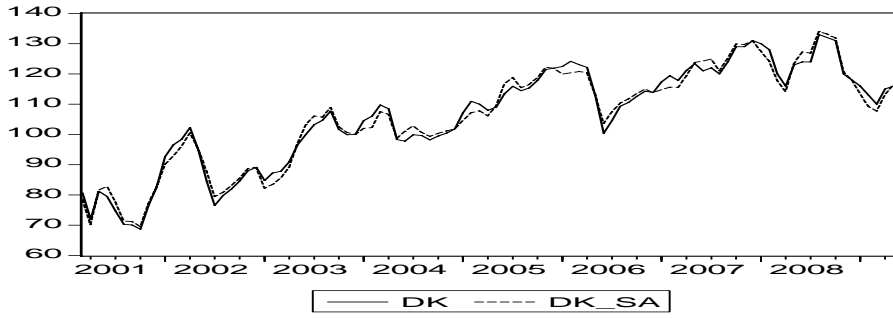
Şekil 2: Bütçe Açığının 2001:3-2009:6 Dönemi Eğilimi

Şekil 3: M1 Para Arzının 2001:3-2009:6 Dönemi Eğilimi

Şekil 4: Reel Efektif Kur Endeksinin 2001:3-2009:6 Dönemi Eğilimi

Not: Serilerin mevsimsellikten arındırıldıklarını ifade etmek için sonuna "sa" eki getirilmiştir.

